

УДК 1:37:378

Євген Вдовиченко**ПРИЧИННО-НАСЛІДКОВА СКЛАДОВА КОРУПЦІЇ
У СИСТЕМІ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ**

У статті проаналізовано основні аспекти корупційної складової у системі вищої освіти України. Розглянуто вплив цього антисоціального явища на формування особистості. Сконцентровано увагу на причинах, що викликають та провокують корупцію, а також встановлено її основні фактори. Зазначено загальні негативні наслідки корупційних діянь у сфері вищої освіти. Сфокусовано погляд на роль науково-педагогічних працівників у виконанні ними обов'язків у сфері навчання та виховання студентів.

Ключові слова: корупція, вища освіта, викладач, студент, філософія освіти, науково-педагогічний працівник, закон.

Evhen Vdovychenko**CAUSAL COMPONENT OF CORRUPTION IN HIGHER EDUCATION SYSTEM OF UKRAINE**

The article analyzes the main aspects of the corruption component in higher education in Ukraine. The influence of the antisocial effects on the formation of the young person, because while studying at university person enters adulthood and begins to independently make important decisions, including selects an acceptable model of behavior. It is noted that corruption in higher education affects not only the creation of interpersonal relations of citizens, but also leads to the destruction of society as a whole. It is important to understand that the correct understanding of the essence of corruption largely depends on the formation and strategy and tactics of anti-corruption activities, setting its objectives, the definition capabilities response. The author focused attention on the causes and triggers corruption and establish its basic factors. Indicated that any deviation from the highest standards of integrity in higher education will have a lasting impact on the future of the entire Ukrainian society. In the analysis of corruption in higher education in Ukraine, and noted the overall effects to which they lead. The most important ones are: the leveling of the role of higher education in society, reducing the authority of teachers, playing cynical and amoral youth, lack of qualified, full decline of domestic science. Also, the authors focused view on the role of teaching staff in the implementation of their obligations in the field of training and education of students. It is not high school teachers perform teaching duties established training and education, leading to their unsuitability real pedagogical and moral degradation. Therefore, the release of higher education from corruption, conducting thoughtful reforms that would qualitatively change the management model universities was vital. Cleaning education will reverse the trend of decline and open prospects.

Keywords: Corruption, higher education, teacher, student, philosophy of education, scientific and pedagogical worker law.

Евгений Вдовиченко**ПРИЧИННО-СЛЕДСТВЕННАЯ СОСТАВЛЯЮЩАЯ КОРРУПЦИИ
В СИСТЕМЕ ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ УКРАИНЫ**

В статье проанализированы основные аспекты коррупционной составляющей в системе высшего образования Украины. Рассмотрено влияние этого антисоциального явления на формирование личности. Сконцентрировано внимание на причинах, вызывающие и провоцирующие коррупцию, а также установлены ее основные факторы. Указано общие негативные последствия коррупционных деяний в сфере высшего образования. Сфокусировано взгляд на роль научно-педагогических работников в выполнении ими обязанностей в сфере обучения и воспитания студентов.

Ключевые слова: коррупция, высшее образование, преподаватель, студент, философия образования, научно-педагогический работник, закон.

Освіта є єдиною спеціалізованою підсистемою суспільства, цільова функція якої співпадає із ціллю суспільства. Якщо різноманітні сфери та галузі господарства виробляють визначену матеріальну та духовну продукцію, а також послуги для людини, то система освіти виробляє саму людину, впливаючи на її інтелектуальний, моральний, естетичний і фізичний розвиток. Це визначає провідну соціальну функцію освіти – гуманістичну.

Аналіз історичного розвитку людського суспільства дозволяє зробити висновок, що завжди складовою його розвитку була корупція. Повністю її ліквідувати не вдалося жодній державі. Але знизити поріг корупційності суспільства, коли вона втрачає характер всепроникаючого явища, що загрожує національній безпеці й перестає визначати обличчя влади і сутність держави, можливо і потрібно.

За деякими даними термін «корупція» виник від латинського «*corruptere*», що означає «розбещувати». У такому випадку, корупція у сфері освіти – це розбещення самого суспільства.

Звичайно, що проблема корупції не обійшла і вищі навчальні заклади, більше того, вона там процвітає. Згідно результатів опитування проведеного Фондом «Демократичні ініціативи», тільки 37,7% українських студентів не стикалися із явищем корупції у вищих навчальних закладах. Однак 33,2% опитаних мають досвід неопосередкованого зіткнення з корупцією, а ще 29,1% чули про такі випадки від людей, які особисто стикалися із таким явищем.

Треба відзначити, що корупція у вищій особливо небезпечна, оскільки саме під час навчання в університеті людина вступає у доросле життя і починає самостійно приймати важливі рішення, у тому числі вибирає для себе прийнятну модель поведінки [1].

Фактично формування особистості відбувається у стінах вищого навчального закладу. Саме тому вища освіта є фундаментом для побудови успішної держави. Тому не дивлячись на очевидну протизаконність, корупція це не просто злочин – це антисоціальне явище подібне до безробіття, наркоманії, проституції. Вона впливає не тільки на спотворення міжособистісних відносин окремих громадян, корупція веде до руйнування суспільства у цілому. Наявність корупції у тій або іншій сфері суспільного життя є ознакою її системної кризи. Тому освіта – це перше на що треба звернути увагу органам державної влади розробляючи та проводячи антикорупційну політику. Але ефективна протидія корупції неможлива без глибокого наукового обґрунтованого аналізу причин виникнення корупції, чіткого розуміння сутності цього явища. Від правильного розуміння сутності корупції значною мірою і залежить формування стратегії і тактики антикорупційної діяльності, постановка її цілей, визначення сил і засобів протидії [2].

Причини, що спричиняють та провокують корупцію можуть бути розкриті через встановлення факторів корупції, а саме явищ, процесів, чинників, які здійснюють детермінуючий вплив на зазначене антисоціальне явище. Виділяють фактори корупції за сферами поширення та змістом:

1. Політичні: прорахунки у політиці реформ; політична нестабільність, нестабільність політичних інститутів; дисбаланс повноважень функцій гілок влади; відсутність ефективного контролю за діяльністю влади; невизначеність і необґрунтованість антикорупційної політики;

2. Економічні: кризові явища в економіці; криміналізація й тінізація економіки; надмірне втручання держави в економіку;

3. Організаційно-управлінські: недосконала система організації влади; неефективна система державного управління; гіпертрофовані повноваження бюрократичного апарату; недосконалість формування владних структур;

4. Правові: незабезпечення в органах державної влади верховенства права та закону; безсистемна, необґрунтована зміна законодавства;

5. Ідеологічні: відсутність чітко визначеної ідеології державної служби та системи цінностей держави;

6. Морально-психологічні: деморалізація суспільства, девальвація моральних цінностей; дух невизначеності і непевності у завтрашньому дні; невизнання населенням корупції як соціального зла [3].

Існують інші групи факторів, що сприяють корупції, зокрема: фундаментальні (недосконалість економічних інститутів та економічної політики, а також системи прийняття політичних рішень, нерозвиненість конкуренції, надмірне державне втручання в економіку тощо); правові (відсутність чіткої законодавчої бази, часті зміни економічного законодавства, недотримання норм міжнародного права, неадекватні міри покарання за корупційні правопорушення тощо); організаційно-економічні (недостатня система контролю за розподілом державних ресурсів, труднощі управління великою територією, громіздкий і неефективний бюрократичний апарат, відносно низька оплата праці службовців тощо); інформаційні (непрозорість державного механізму, інформаційна асиметрія, наявність офшорних зон тощо); соціальні (кланові структури, непотизм, експлуатація «дружніх стосунків», традиція надання дарунків – хабарів тощо); культурно-соціальні (система норм бюрократичної поведінки; масова культура, спрямована на поблажливе відношення до корупції) [4].

Якщо говорити про причини виникнення корупції у цілому то їх досить велика кількість, але звернімо увагу на наступні:

1. Відсутність академічної нагороди у педагогів. У західній економічній традиції прийнято вважати, що винагорода викладача складається із фінансової винагороди й академічної винагороди (задоволення від викладання, вільного графіку, можливості працювати в декількох місцях, займатися творчою працею і т.д.). В Україні академічна винагорода значно зменшена, так як викладач повинен

нести тягар бюрократичного навантаження. На Заході академічна винагорода компенсує розрив у зарплатах. У нас – ні.

2. Низький рівень оплати праці педагогів під час одночасного великого обсягу навантаження, недостатні можливості для самореалізації високоосвічених людей призводить до спокуси поповнити свій бюджет шляхом академічної корупції [5].

3. Підірвана система академічних статусів. Академічна ієрархізація на сьогодні перестала вибудовуватися академічним принципом. Більшість академічних статусів присвоюються тими, у кого є адміністративні та фінансові ресурси. А цінність академічних ресурсів значно занижена.

4. Знижений статус педагога в суспільстві. Праця педагога і його соціальний статус давно вже не мають ніякої поваги в суспільстві. Більш того, існує думка, що викладачами стають ті, кому «не знайшлося місця» в комерційних структурах або у сфері державного управління.

5. Високий ступінь специфічності активів викладача. Ринок освітніх послуг специфічний у тому, що покупець (студент) часто абсолютно безправний, а продавець (педагог) має абсолютну владу. Посилюється така ситуація нейтральним відношенням до корупції зі сторони керівництва вузів та самих студентів.

6. Порядок, що склався, згідно якого сформовані визначені схеми отримання заліку чи екзамену з того чи іншого предмета. Небажання педагога чинити супротив цим схемам може викликати негативне ставлення колег. Цю закономірність можна назвати «корупційною спіраллю»: інформація, про існуючі порядки передається із вуст в уста студентами старших курсів – молодшим. Таким чином, порядок постійно підтримується.

7. Загальне падіння моралі в суспільстві і розповсюдження корупції у всіх сферах. На жаль, хабарників, а тим паче тих, хто дає, суспільство не критикує. Більш того, вміння дати хабар у деяких випадках заохочується і ставиться людині у заслугу.

8. Поява великої кількості псевдостудентів. В останні роки через різноманітні фактори в масовому середовищі студентства склався значний прошарок псевдостудентів. По-перше, цьому сприяє безробіття. Не маючи можливості знайти прийнятну роботу, молодь подалася у вищі навчальні заклади. По-друге, на сьогодні у вузи приходять велика кількість юнаків, що не бажають служити в армії.

9. Низька зацікавленість суспільства в якійсній освіті. У багатьох верствах населення України існує фундаментальне нерозуміння важливості і дієвості освіченості, глибоких і різносторонніх знань. Це, наприклад, виражається у формальності вимог закладів, організацій і навіть приватних фірм до рівня освіти своїх службовців та робітників. Навіть значних чиновників ловлять на купівлі фальшивих дипломів.

10. Посилення економічного тиску на вузи. Держави у всьому світі скорочують фінансову підтримку вищої школи. Навіть самі престижні університети зайняті збільшенням економічної ефективності своєї діяльності. Комерційні міркування стають ведучими в академічних справах. І оскільки лише небагатьом закладам вдається забезпечити адекватний дохід у нових умовах, більшість опиняються в лещатах корупції.

11. Зниження кваліфікації професорсько-викладацького складу вузів. Зменшення заробітної плати педагогів, низький соціальний статус приводять до того, що у вузи приходять некваліфіковані кадри. Такі співробітники не здатні адаптувати базові цінності традиційної університетської освіти [6].

12. Присутність елементів погроз, тиску та шантажу. Можливий психологічний супротив викладача корупційному тиску швидко «проламується» грошами або іншими обходженнями, які часто підкріплюються й різного виду погрозами, у тому числі висловлюваннями наміру поскаржитися (наприклад, на вимагання) завідувачу кафедри, декану або в ректорат, у прокуратуру, міліцію, звернутися за «підтримкою до авторитетних людей» у «верхах», а то й до кримінального середовища – з натяком на розправу. З огляду на це «не допомогти» студенту при таких обставинах собі дорожче – і викладач іде на порушення закону. Опинившись фактично, «на голці» підкупу, викладач у подальшому вже і сам чекає підношень, а якщо якийсь час їх не отримує, то сам поступово переходить «у наступ» проявляючи ініціативу у формуванні корупційних відносин [7].

13. Недосконала система ліцензування та акредитації вищих навчальних закладів. Так, оцінювання діяльності вишу здійснюється в основному за кількісними показниками, на які навчальний заклад прагне вийти будь-яким шляхом. Наприклад, щоб вийти на певні показники наявності серед викладацького складу кандидатів наук, доцентів, докторів наук, професорів, роблять усе для збільшення їхньої кількості. Не рівень кваліфікації та професійна майстерність, а наявність наукового ступеня і вченого звання визначають ставлення до викладача та його статус у виші [8].

14. Політичні. Прорахунки в політиці реформ, політична нестабільність, дисбаланс повноважень та функцій гілок влади, відсутність ефективного контролю за діяльністю влади, невизначеність і необґрунтованість антикорупційної політики [9].

Отже, будь-яке відхилення від найвищих стандартів доброчесності у вищій школі матиме далекосяжний вплив на майбутнє всього українського суспільства. Під час аналізу питання корупції у вишах можна вказати на наступні загальні наслідки: підрив авторитету, порушення нормальної діяльності відповідних установ, посягання на права і свободи громадян, особливо у випадку примушування до таких діянь, незаконна винагорода, яку отримує суб'єкт, вчиняючи такі діяння і які є протиправними тощо. Такі загальні визначення для пересічних громадян можуть мати елемент абстрактності. Але це не зовсім так. Ці діяння мають негативні наслідки і для пересічних громадян, які можливо, саме цього не розуміючи, безпосередньо зацікавлені в тому, щоб освітянські процеси у вузах відбувалися на якісному рівні і ми мали в такому суспільстві кваліфікованих фахівців.

Загальні негативні наслідки корупційних діянь, по-перше полягають у тому, що держава, проводячи необхідні організаційно-змістовні заходи, витрачаючи на це достатні кошти, здійснюючи відповідну соціальну підтримку освітянської системи в цілому та кожного вузу і його працівників зокрема, не отримує той кінцевий інтелектуально-організаційний продукт, до «створення» якого вкладаються відповідні соціальні зусилля і з яким держава пов'язує свій подальший соціальний розвиток. Так відбувається тому, що людина, яка отримує диплом про закінчення відповідного вузу, що вказує на те, що вона має вищу освіту, об'єктивно не є саме тим інтелектуально-організаційним продуктом, який замовляла держава у відповідному вузі і на який вона мала певні соціальні плани та «надії».

Фігуру НПП (науково-педагогічного працівника), яка схильна до корупційних дій, не потрібно розглядати тільки як «звичайного» правопорушника, а ще і як таку, котра свою сконцентровану ідеологію не тільки певною мірою оприлюднює, вчиняючи відомі дії. Враховуючи специфіку місця його роботи, слід брати до уваги, що свою ідеологію, поведінку він безпосередньо поширює на все оточуюче його середовище, яке, як правило, на дев'яносто відсотків складається із молодих людей, духовний розвиток яких знаходиться на стадії формування і має властивості накопичувати приклади поведінки старших.

Необхідно спеціально підкреслити, що НПП, які такі дії ставлять на відомий «промисловий» рівень, отримують і так званий зворотній зв'язок. Наприклад, вибравши таку поведінку, практично всі з них дуже часто «зупиняються» в своєму подальшому розвитку, тому що головною в їх діяльності стає зовсім інша мета, ніж та, що офіційно проголошена, що, у свою чергу, теж має реальний вплив на рівень доведення необхідних знань до студентів.

Фахівці взагалі вважають, що невиконання НПП встановлених педагогічних обов'язків із навчання та виховання студентів, через бажання НПП вступити в неформальні товарно-грошові відносини з молодими людьми, яких вони повинні вчити та виховувати, слід визнавати антипедагогічною діяльністю з реальними ознаками педагогічної непринадності та моральної деградації.

Можливі й інші, не менш важливі наслідки від таких діянь. Наприклад, коли протиправно виділяються одні особи, а інші, особливо у випадках урахування таких оцінок при участі в різних навчально-наукових конкурсах, отримують «звичайні» оцінки, то це не тільки надає комусь протиправні бонуси, а й реально порушує права тих, хто йшов законним шляхом, або був штучно виключений із такого конкурсу. Взагалі, як відомо, корупційні прояви порушують права і свободи громадян на вільний розвиток.

Обов'язково слід звернути увагу і на ті значні, а можливо, і незворотні зміни, які в результаті корупційних діянь відбуваються із загальним менталітетом студентів. Молоді люди, які по суті, саме у вузі роблять перші кроки в своєму самостійному дорослому житті, маючи при цьому внутрішню свободу, впевненість у своїх можливостях, свою, якщо бажаєте, внутрішню чесність, яка потім може еволюціонувати в патріотизм та відповідальність, часто не витримують такої соціальної протидії. Подібні випадки дуже часто не тільки змінюють їх, а й просто безжалісно «ламають», коли НПП ставлять їх у таке становище, що молоді люди вимушені погодитися з відомими умовами так званого складання заліків та іспитів. Є обставини, які додатково посилять негативізм таких діянь. Наприклад, коли це відбувається із самого початку навчання (в першу сесію чи на першому курсі) або за відвертим «нахабством» викладача. Взагалі, якщо це відбувається за ініціативи НПП, то, на нашу думку, більш небезпечних вчинків в освітянській сфері неможливо уявити.

У цілому, у результаті таких дій, ми не просто отримуємо духовно незрілих та професійно невідготовлених людей: такі події дуже часто і дуже швидко створюють із таких молодих людей безвідповідальних циніків, які, і це слід спеціально підкреслити, через небагато років будуть керувати нашою країною, у тому числі і нашим особистим та громадським життям, маючи при цьому завдання не тільки повернути втрачені гроші, а й відповідний внутрішній настрій для багатьох інших порочних вчинків.

Якщо говорити про нашу особисту шкоду від таких діянь, то необхідно розуміти, що таке становище в освітянській сфері достатньо швидко може призвести до того, що в нашому суспільстві не стане кваліфікованих учителів, лікарів, економістів, інженерів, аграріїв, представників сучасних висококваліфікованих професій і багатьох інших спеціальностей, які конче потрібні державі для її подальшого цивілізованого розвитку, а нам особисто – для забезпечення нашого спокійного життя. І якщо принципово не виправити цю ситуацію, то дуже швидко в нашій країні відсутність необхідних категорій фахівців стане реальністю. А певні «залишки» молодих людей, які мають відповідний фах, скоріше за все, розуміючи таку загальну ситуацію, пойдуть шукати свою долю в інші місця. Коли такі події мають достатньо постійний характер та відповідну динаміку і стають певною мірою «масовими», то це, як правило, сприяє такому накопиченню негативних наслідків у суспільстві та їх певної структуризації, що це у свою чергу, може призвести таке суспільство до його поступової інтелектуальної та духовної деградації, втрати промислово-економічного потенціалу з усіма наступними наслідками [10]. Тому звільнення системи вищої освіти від корупції, проведення глибоко продуманих реформ, які б якісно змінили модель управління вищими навчальними закладами стали життєво необхідними. Очищення в освіті дозволить переломити тренд занепаду й відкрити перспективи розвитку.

Література:

1. [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.novostiu.net/analitica/43929-korruptiya-v-vysshemobrazovanii-osnovnye-prichiny-i-vozmozhnye-puti-preodoleniya.html>.
2. Музалевская Е. А. «Проявление коррупции в системе образования»: [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.mosgu.ru/nauchnaya/publications/SCIETIFICARTICLES/2006/Mazulevskaja/>
3. Бабенко К. А. «Корупція в системі вищої освіти: сутність, причини та наслідки» // Державне управління: удосконалення та розвиток / К. А. Бабенко, С. Ж. Лазаренко. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.du.pauka.com.Ua/?op=1@z=812>
4. Серьогін С. М. «Механізми попередження та протидії корупції в органах публічної влади / С. М. Серьогін / Публічне управління: теорія та практика: зб. наук. праць Асоціації докторів наук з державного управління. – 2010. – № 1. – С. 134–140.
5. Грінцова Ірина «Дослідження корупційних процесів у вищих навчальних закладах / Ірина Грінцова / Вісник Книжкової палати. – 2011. – № 11. – С. 1–3.
6. Сенчукова Л. О. Гегечкори О. Н. «Коррупция в высшем образовании: причины, последствия, механизмы противодействия» / Л. О. Сенчукова. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.Klgtu.ru/science/magazine/2009_16/22.dos.
7. Панченко П. «Коррупция в образовательных учреждениях: составы преступлений и соотношение с преступными деяниями» // П. Панченко // Уголовное право. – 2005. – № 2. – С. 52–53.
8. Загірняк М. В. «До проблеми корупції у вищих навчальних закладах України» / М. В. Загірняк: [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.fullbright.org.ua/62_8_u.html.
9. Заброта Д. Г. «Державна антикорупційна політика в Україні: теорія, правова основа, інституалізація : монографія / Д. Г. Заброта. – Дніпропетр. держ. ун-т внутр. справ. – Сімф. – Крим навчпеддержвидав. – 2013. – 367 с.
10. Стрельцов Є, Шевчук В. «Корупція в освіті» / Є. Стрельцов, В. Шевчук. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.yuricom.com/ua/legal_practice/analitichna_yurysprudentsia/koruptsia_v_osviti_publication/

Рецензент – доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри філософії і соціально-гуманітарних дисциплін Г. Д. Берегова